

Men Finn-Morten, eller Morten Jonassen som hans riktige navn var, husker nok de fleste her i dalen. Som ungdom var han en ualminnelig flink arbeidskar. Lars Gangås fortalte meg at han engang skulle ha en slåttekar til Ljåslåtten ute på Songmoen. Så fikk han tak i Finn-Morten. Han var liten av vekst og veik å se til, så Gangås tenkte han var uheldig som fikk noe så elendig i arbeide. Men der tok han skammelig feil, for mere drivendes og gjessvint kar enn Finn-Morten var, så han hverken før eller sia. Han hadde nok arvet det som særpreget faren mest, seighet og utholdenhet, men tuberkulosen herjet i ham. De siste åra han levde var han hjelpeskar og altnuligmann på Sykehjemmet som Orkdal Sjukehus dengang het, og der døde han også.

WILHELM SWENSEN

Tegninger:
FORFATTEREN

Steinvikholm – slottet ved fjorden

Det gamle slottet ute på holmen i Åsenfjorden har ikke så meget å fortelle i dag. Det blir bare en vemodig visestubb om motgang og ydmykende fornedrelse som vinden hvisker over de lave murrestene og i det tørre sivet, kanskje med en dyp undertone fra de halvt glemte, hvelvete kjellerne — et sukk fra fangerommet hvor ennå ingen lysstråle kan trenge ned.

Hva er det for en vise som de gamle grå og lave murene synger? Hva er det som ennå minnes etter fire hundre års taushet?

Det runde tårnet «Bonden» med sine veldige murer ser med urokkelig tross inn i fremtiden, «ser med usovendes øye» som Petter Dass sier om Torghatten.

Kan vår tid forstå den visen som hviskes over de brudte slottsmurene, kan vi løse gåtene som gjemmes her?

*

Norsk middelalder har sitt utspring på Stiklestad. Med Hellig Olavs fall skapt skillet mellom hedenskap og kristendom. Fra Stiklestad vokste det frem en ny tid. Kirker reistes over Trøndelag. Klostrene på Tautra, på Munkholmen og på Rein i Rissa er merkepunkter i norsk kulturhistorie, og i Trondheim slo den skjønneste rose ut sine blomster i Nidarøskatedralen. Til den toget skaren av pilegrimmer fra nær og fjern, fra den strømmet lindring og trøst ut over det hele land.

Men bak kirken reiste det seg et mektig steinhus, strengt og

enkelt, en kontrast til domens blomsterrikdom, med tårn og tind, med ringmur til vern og med skip i elven både til utfart og til handel. Geistlighet og konge stod dels mot hverandre, dels i samarbeid gjennom middelalderen, og kirkens høyeste leder var erkebiskopen. Betydelige menn var hode for kirken under vekslende forhold. Det ble stillet store krav til erkebispens person både når det gjaldt åndelig styrke som kunnskaper, slik at en får følelsen av at bare en betydelig geistlig kunne nå opp til denne verdighet. Men med den makt som det høye embede ga en erkebiskop, fulgte også ofte en ergjerrighet som strakte hånden ut etter verdslig makt og rikdom.

Svartedauen gjorde like hårdt inngrep i den geistlige stand som blant folket, og denne svekkelse fikk landet merke langt frem i tiden. Men både dyktighet og myndighet hos de erkebiskoper som ledet kirken under de vekslende forhold også i senmiddelalderen, holdt kirkens makt oppe.

Da 1500-årene trådte inn med de voldsomme omveltninger som innvarsler en ny tid, ble kirkens stilling vanskelig. Erik Valkendorf ledet kirken som erkebiskop fra 1510—22. Boktrykk begynte å bli kjent og skapte straks en videre horisont for åndskulturen, men i den samme tid kom også den totale omlegging av våpenmakten etter at man lærte å bruke krutt.

Den mann som fikk overta den høyeste geistlige verdighet i landet etter Erik Valkendorf, som var av dansk adel, var en nordmann, Olav Engelbrektsson, visstnok fra Trondenes. Kanskje fordi tiden ligger oss nærere og fordi tidens menn stod i stadig brevveksling med hverandre, synes bildet av denne erkebiskop å tre klarere frem enn middelalderens tidligere kirkeledere. Han trer tidlig frem som lederskikkelse, hans utdanning står på høyde med det beste man kan skaffe i tiden — mange års studier ved universitetet i Rostock førte ham sammen med den nye tids menn og reiser i utlandet har gitt hans mottakelige sinn impulser og styrke til den store oppgave han skulle bli pålagt.

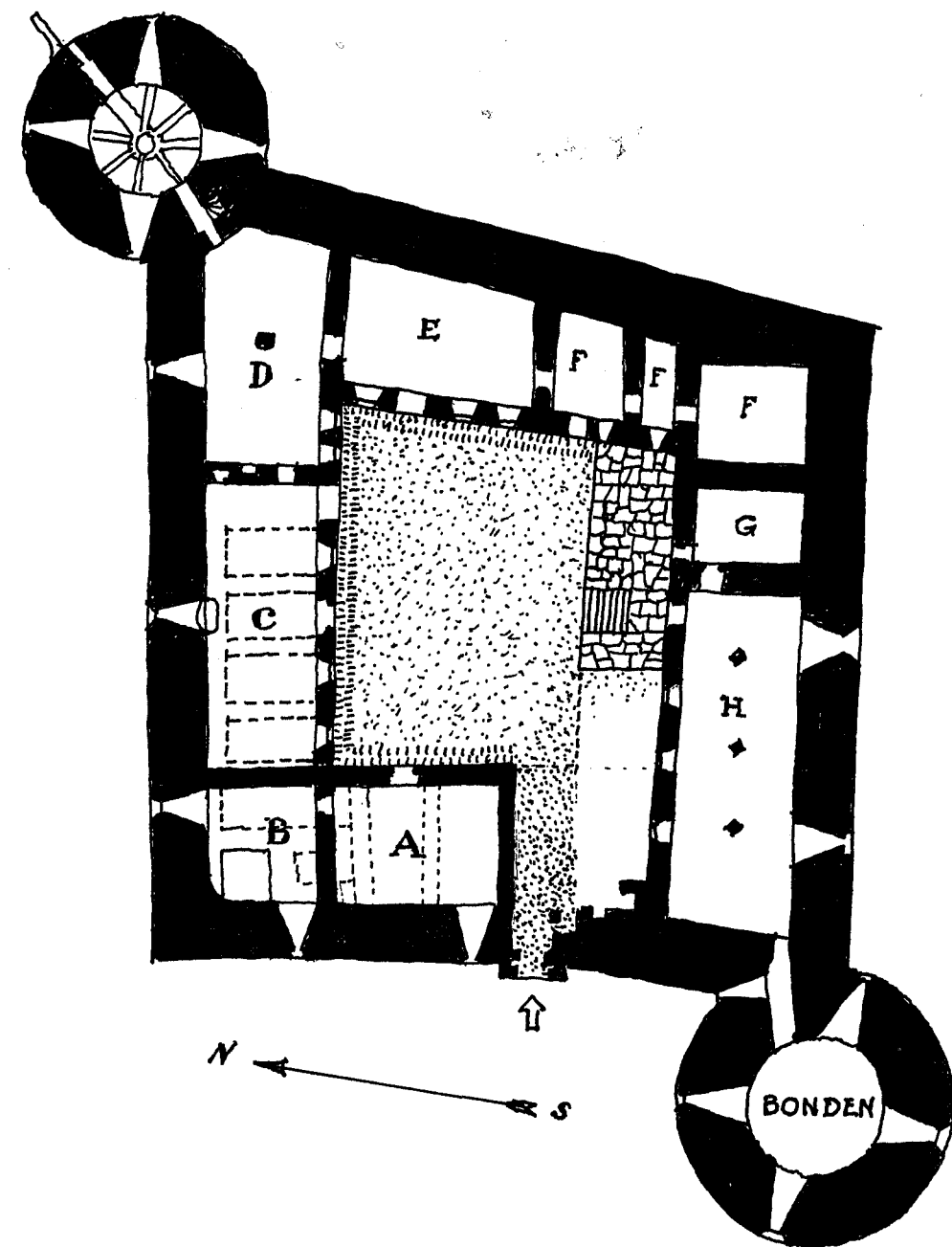
De nye strømninger i kirkelig åndsliv som skulle føre til reformasjonen, og gjennom denne skape en ny livsinnstilling i Norden, var sikkert ikke fremmed for Rostock-universitetet, men Olav

*Steinvikholm slott med sydvestre tårn «Bonden» fra syd
I forgrunnen sundet ved lavvann*

Engelbrektsson stod som en skarp og kraftig motstander av disse nye ideer. Men som den kirkefyrste han var, så han kirkens og landets stilling under ett. De innbrytende krefter, representert ved dansk adel som av kongen fikk hals og hånd over norsk jord, så han som sine argeste fiender. I den kamp som oppstod var Olav Engelbrektsson den klare og varme forsvarer for Norgesveldet. En listig og dyktig politiker var han, det kunne også trenges i en slik ulvetid, men han hadde en plan for landets selvhevdelse og en tro på denne plan som han både stod og falt på.

I arv tok Olav Engelbrektsson den gamle erkebispegården i Trondheim som residens. Han bygget et ganske stort stenhus i vestfløyen og satte sitt våpenmerke over inngangen. Men tidene hadde endret seg, den gamle og erværdige erkebispegård var ikke sterk nok til å motstå de nye skytevåpen, og erkebispens gikk til

Plan av underetasjen. A. Stall. B. Smie. C. Kjøkken. D. Spiserom. E. Verksted, våpenlager. F. Forrådsrom. G. Forrom (trapp?). H. Borgstuen.

bygging av sitt befestede slott på den lille holmen inne i Åsenfjorden.

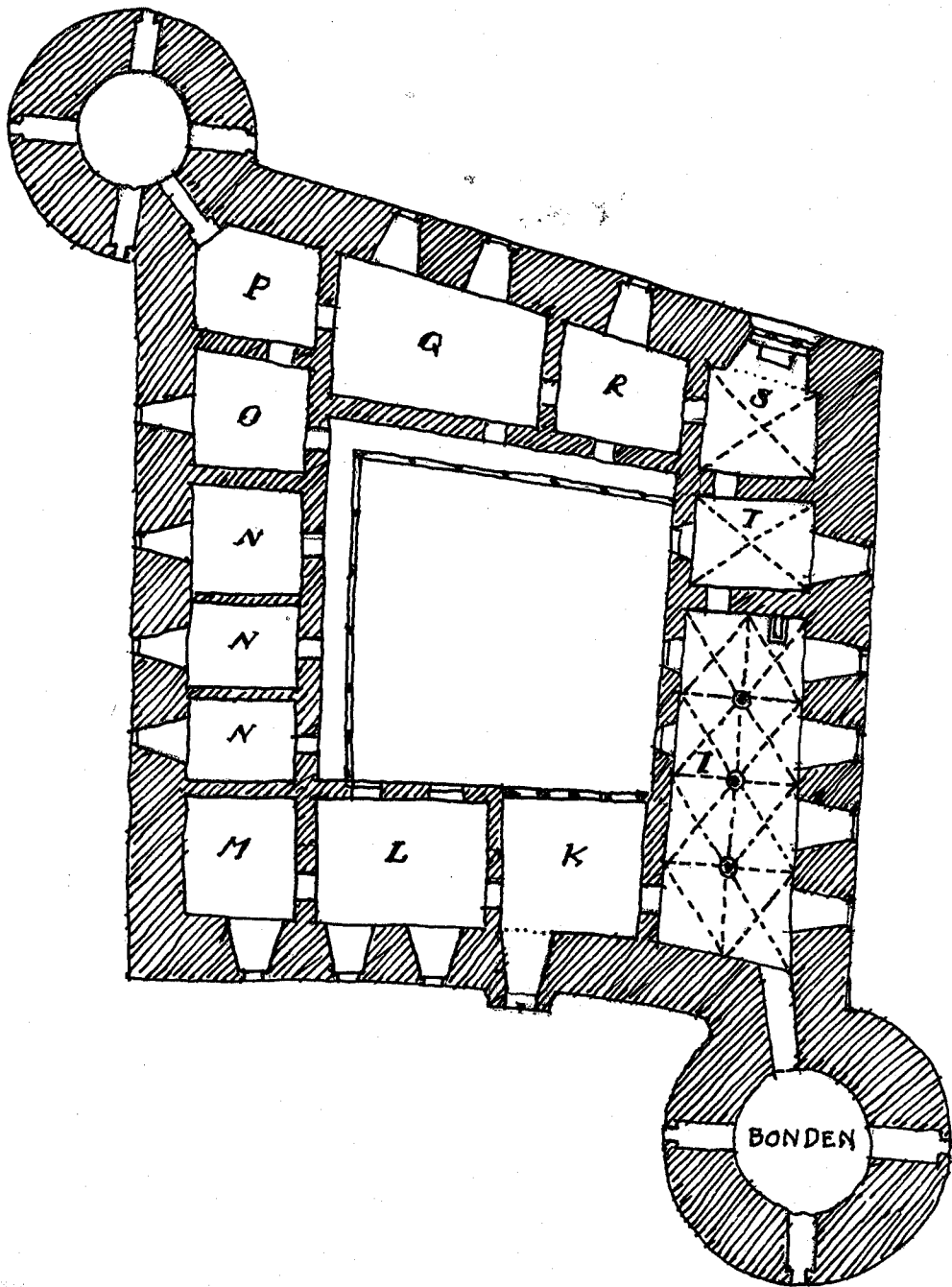
Vi beundrer ofte middelalderens evne til å finne skikket tomt for de bygninger som da ble reist. Kirkene fikk sin dominerende beliggenhet, klostrene ble lagt i fruktbart og vakkert landskap. Det lå sikkert lang erfaring bak slikt valg av tomter. Slik Steinvikholm ble lagt vil nok mange i vår tid undre seg over tomtevalget. En landtunge mellom holmen og fastlandet blir blotlagt ved fjære sjø, så en tørskodd kan komme over til holmen, mens den ved flo er en øy. I bukten ved Bretagne i Frankrike er en liten steinøy nytt til et befestet geistlig anlegg, Mont Saint Michel — hvor adkomsten var mulig over sandbankene ved fjære sjø, men hvor havet ved flo sjø brøt landforbindelsen. Olav Elgelbrektsson kan ha besøkt Mont Saint Michel — eller et lignende anlegg utenfor kysten ved Cornwall i Sør-England.

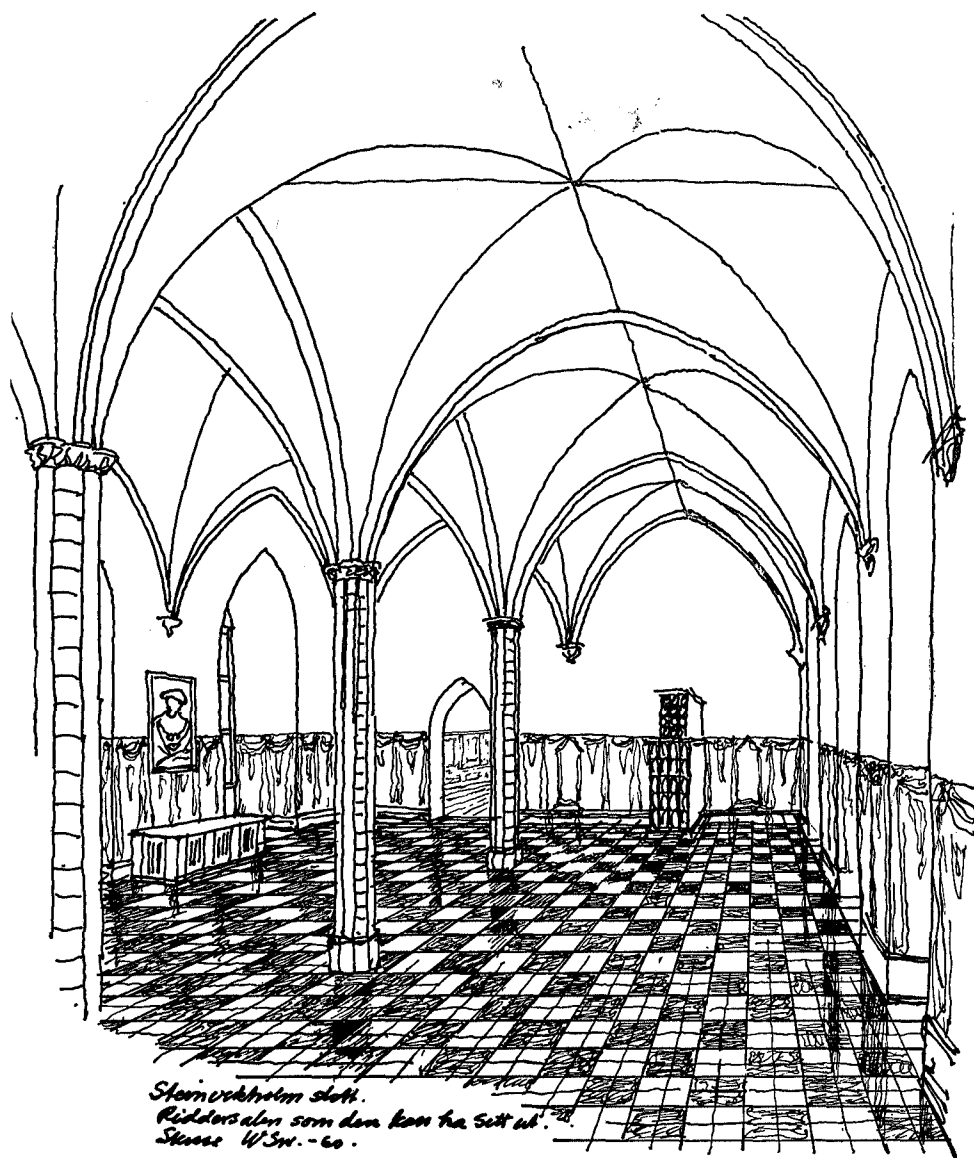
At Steinvikholm i første rekke er lagt etter strategiske hensyn er vel hevet over tvil. Slottet var ikke lett å angripe, og muligheter for flukt var åpen både ut fjorden og gjennom landet til Sverige. Olav Engelbrektsson har nok selv vært en kyndig strateg, men har vel også søkt den beste bistand hos kyndige slottsbyggere i tiden.

Det er påfallende hvor klart erkebiskopen har sett utviklingen i sin samtid. Reformasjonen ble innført i Norge og Danmark 1537, men allerede 1925 — to år etter at Olav var valgt til Erkebisp — vet vi at arbeidet med bygging av Steinvikholm var igang. Og hva mere er — den bygningstype som ble valgt, en kombinasjon av slott og festning, synes å være den første i sitt slags i Norden. Danske og svenske slott av samme type er oppført noe senere enn slottet ved Åsenfjorden, og planen røper en kyndighet i forsvarsoppgaven, som peker mot kjennskapet til de nyeste anlegg, bygget for å motstå kruttvåpen.

Olav Engelbrektsson må ha sett klart for seg hvor utviklingen ville føre landet, men han har også ment å forsvare sin stilling så langt det var mulig.

De svære runde tårnene som er stillet diagonalt i den skjeve firkanten som danner slottet, var forswarets sterkeste punkter. De

Riddersalen, slik den kan ha sett ut

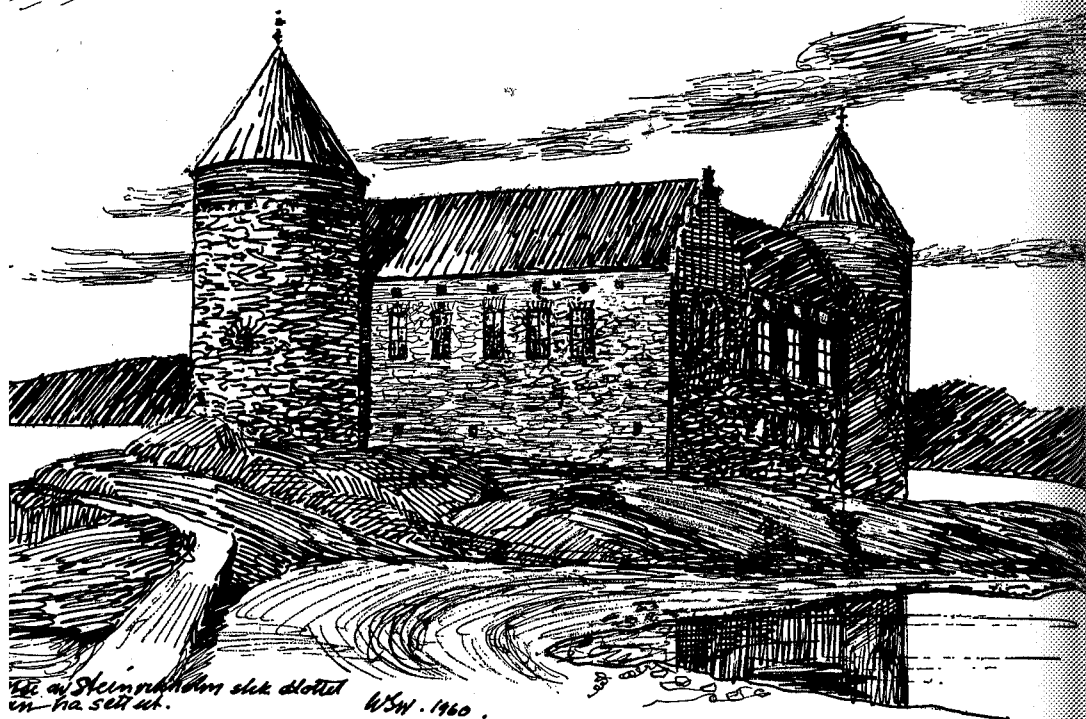
tjenerskap for erkebiskopen og sikkert ikke så få geistlige som kunne gå erkebispens til hende, krevdes det mange rom.

I sør-fløyens underetasje lå Borgstuen som er ca. 210 m² og har vært brolagt eller med leirgulv. Ut mot sør var det to kanonporter, men noe lys kunne vel komme fra gårdssiden. På veggene i Borgstuen har vel mest vært plass for håndvåpen, så besetningen stadig kunne være i beredskap. Rommene videre langs sørveggen har antakelig vært forrådsrom. Mot vest ligger også store rom, og en må her regne med stall og smie. Mot nord er det et svært kjøkken — 160 m² med egen brønn, hvor hjulet som trakk vannet opp fra brønnen ennå er bevart. Et langt rom ved siden kan ha tjent som spiserom og samtidig som vaktrom for det annet tårn. I bunnen av dette tårnet var det muret et sindrig system til oppsamling av vann — en systerne som samlet takvannet. Vannspørsmålet var jo en av de virkelig vanskelige spørsmål ved en slik borg under beleiring. Rommene mot øst har vært tjenlige som arbeidsrom av forskjellig slag. Et slott som dette måtte være selvhjulpen på alle områder.

Under vest- og nordfløyen ligger hvelvete kjellere, noen som forrådsrom, og noen for anbringelse av fanger. Et av disse rommene var særlig sikret, og selve fangehullet uten lys og med solid takhvelv. Det må ha vært i dette fangehullet Nils Lykke — fru Inger til Austråts svigersønn — ble «smøget ihjel» på selve julaften, et av de uhyggelige minner om den strid som raset mellom de to maktene — Austråtfruen som hellet til den lutherske lære, men som for sikkerhets skyld beholdt helgenbildene i sin kirke — de står der ennå — og erkebispens som med alle midler forsvarte den katolske kirke og dens betydelige interesser. Også mordet på fru Ingers annen svigersønn, den lærde og høyt kultiverte Vincent Lunge — under hans opphold i Trondheim tillegges erkebispens, og hører med til de mørke sider av maktkampen.

Det er ikke klart hvordan trappeforbindelsene var løst i slottet, formodentlig har man hatt trapper i svalgangene, og kanskje også indre trapper mellom rommene. En stentrapp i muren finnes ved adkomsten til sør-vesttårnet «Bonden», men den kan neppe ha tjent som adkomst til erkebispens residens som må ha ligget i andre høyden mot sør- og østsiden av slottet.

Steinvikholm slottet
en fra 1960.

Skisse av Steinvikholm slott, slik det kan ha sett ut

Over borgstuen lå slottets riddersal, med vinduer mot sør. Gulvet var lagt med glasserte brune og grønne lerfliser. Rikt profilerte marmorsøyler må ha båret et hvelvet tak. Slik var det også i Rigaborgen, mens svenske og danske slott synes å ha gått over til bjelketak, selv hvor salene var av større dimensjoner enn på Steinvikholm. Det kan være minner fra slottsbesøk i utlandet som gjenspeiles i dette, og bygningsfolkernes kyndighet i hugging av hvelvbuer kan også ha gjort seg gjeldende. Vinduene ser ut til å ha vært prektig utstyrt med grindverk og klebersten, og som et særlig moderne innslag i interiøret stod en eller to svære ovner kledd med grønne glasserte kakler, med rike relieffer på sidene.

Møblene har nok stått fullt på høyde med rommets prektige utstyr, vakre stoler i ek med rike hynder, store utskårne skap og kister, malerier på veggene, sannsynligvis også rikt ekepanel på

veggene. Over den ene dør har det stått et våpenskjold hugget i kleber, med erkebispens våpen — korset med de to økser.

Fra riddersalen kom man inn i en nærmest kvadratisk stue som kan ha tjent som skrivestue — for Olav Engelbrektsson var en ivrig brevskriver og førte et friskt og kraftig språk. Her har han kanskje sittet med brev fra lensherren på Bergenhus, Eske Bille, som senere ble Olav Engelbrektssons motstander, men som i et brev fra 1531 forteller at han sender «nogit watn — somm kallis *Aqua vite* och hielper samme watn for alle hande kranchdommer som it menne-ske kandt haffue indwortis».

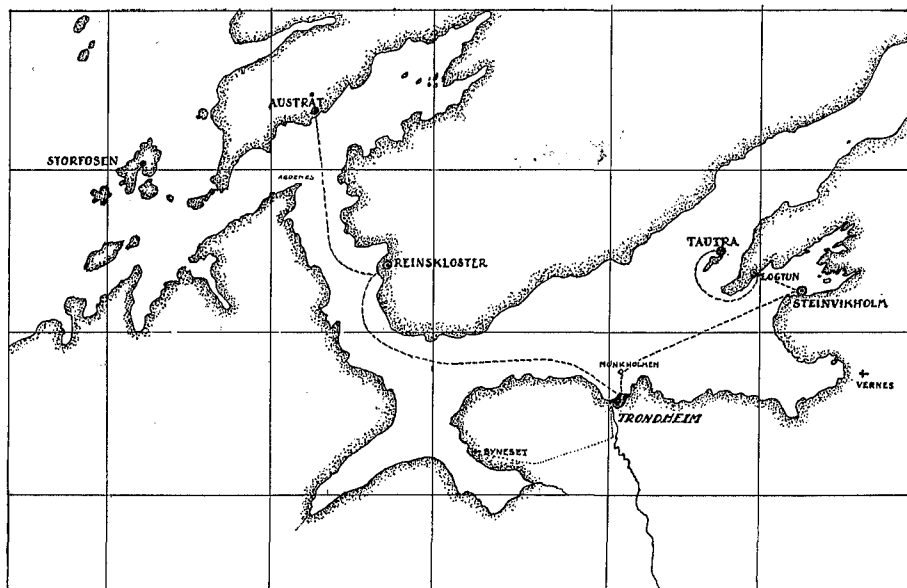
Et sentrum i Norges historie i den omveltningens tid hvor Olav Engelbrektsson kjempet sin hårde kamp har Steinvikholm vært. Hit må de være kommet, alle som skulle bringe ham opplysninger og brevskap. Her ble holdt rådslagninger og lagt planer både på godt og ondt.

Men alt er borte, bare murrestene og funnene kan fortelle noe om slottets storhetstid.

Det er funnet rester som viser rike grindverksvinduer av klebersten. Det er rimelig å tenke seg at de har hørt kapellet til. Erkebiskopen måtte ha sitt kapell i forbindelse med sine dagligrom. Også en liten plate som dekket relikviegemmet i alterplaten er funnet. Det ligger nær å tenke seg at kapellet har ligget i hjørnerommet mot sørøst. Dit kunne han komme fra skrivestuen og fra rommene i østfløyen som en måtte anta har vært soverom.

Rommene langs nordfløyen kan ha hatt en rekke rom for gjester. Oppholdet på slottet kunne strekke seg over lengere tid, og selv geistlige som kom fra Trondheim for å tale med erkebiskopen hadde en lang ridetur eller båttur og regnet vel med overnatting. Uten at man har sikre spor å gå etter, synes det rimelig å anta at fløyene mot sør og øst var bygget opp i 3 høyder med rom for besetningen i tredje høyde, mens nord og vestfløyen bare hadde to høyder.

Slottet har vel hatt et utseende som skånske og danske slott fra midten av 1500-årene. Akershus har trekk som kan gi rettledning, men det middelalderske borganlegg er her bestemmende for utformningen. Steinvikholm er et renessanseslott, en selvstendig arkitektonisk løsning, og selv om dens oppgave i en vesentlig del var

Slik kan en legge opp ruter til de historiske stedene ved Trondheimsfjorden

forsvar, så må det regnes med at den også arkitektonisk har vært karakteristisk og imponerende i de fredelige og fruktbare omgivelser og med fjorden som et opplivende trekk i landskapet.

De runde tårnene har hevet seg over takene og antakelig vært dekket av spisse hjelmer, slik det var vanlig i tiden. Kanskje har de hatt en buefris oppunder hjelmen, slik en kan se det ved bevarte slott. Så meget teglsten det ble funnet under utgravningen av ruine- ne, må en kunne regne med at de øvre partiene har vært murt opp av teglsten, mens de to nedre etasjene har hatt solid gråstensmur. Fargespillet mellom gråstenen og den røde tegl har stått nydelig mot de irrgrønne takene, for det ligger nær å tro at de store tak- flatene var tekket med kobber. Det var mer motstandsdyktig mot skyts og sikrere mot brann enn tegltakene.

Vi må tenke oss at dagliglivet på slottet har vært preget av liv og virksomhet. Så engstelig som beboerne av slottet måtte være for at uvedkommende gjester skulle snike seg inn, har hovedporten vært lukket og adkomsten måtte da skje gjennom «nåleøyet» — en liten dør i porten som kunne lukkes med solide slåer. Så måtte

gjesten gå den lille vinkelveien utenom den indre porten, og vakten kunne forsikre seg om at gjesten kunne slippes videre inn.

I selve borggården var det lunt, selv når det blåste surt, for her var høye beskyttende murfløyer på alle sider. Vel rustede vaktfolk var det nok over alt i nedre del av slottet, og den som skulle slippe inn til erkebisen måtte passere flere vakter. En kan se at det har vært en høy muret terrasse utenfor den dør som førte til erkebispens oppgang. Særlig høye gjester ble nok mottatt her, en bred, represen- tativ trapp fører opp til terrassen. Slik var det også på Mont Saint Michel — en mektig terrasse ligger her foran kirken, med fritt utsyn ut over havet. Har nordfløyen kanskje vært lavere så man fra terrassen kunne se ut over fjorden og det skønne landskapet?

Det er vel rimeligere at rommene i sørfløyen har hatt vinduer mot nord så en derfra kunne se de fargerike solnedgangene og holde et øye med skip på fjorden.

Så mange vers av den gamle visen som ennå hviskes over murene er glemt. Men vi skal ikke glemme at Steinvikholm er et av de virkelig betydningsfulle historiske punkter i vårt land. Det som begynte på Stiklestad med Hellig Olav fikk sin avslutning på Steinvikholm da vår siste erkebiskop Olav Engelbrektsson forlot landet.

*

Det kan med god grunn klages på adkomsten til den gamle slottsruin. Noen direkte forbindelse finnes ikke. Vil de hurtiggående båter som ser ut til å kunne arbeide seg inn, bli den løsning som kan gjøre det mulig å besøke våre historiske minner ved Trondheims- fjorden? En rute kunne gå ut fra byen til Steinvikholm, derfra over til den gamle kirken og tingstedet Logtun på Frosta — videre ut til klostret på Tautra og så utover fjorden til Reinsklostret — ja, kanskje helt til Austråt. Det er historisk sammenheng i alle disse stedene. Kanskje kan vår egen tid gi de gamle minnene nytt liv så vi hører og forstår de gamle visene som disse sporene av vår historie.